

Un artesà del gremi dels treballadors de la pedra al servei de la ciutat¹

ANTÒNIA JUAN VICENS

RESUMEN

El "mestre de les obres de la ciutat" era un títol de funcionario municipal nombrado por la "Universitat" para portar a buen término toda una serie de tareas encargadas a sus expensas entre las que era esencial el cuidado de las infraestructuras urbanas, en especial aquellas que estaban bajo su exclusiva administración. En el artículo se pretende dar a conocer esta figura desde el punto de vista profesional: que artesanos podían ejercer el cargo, el tiempo destinado a su desarrollo, el sueldo que recibía, las funciones que desarrollaba, etc. También se procurará contextualizar su función mediante la comparación con otros cargos semejantes como, por ejemplo el maestro de las obras de la catedral.

Palabras clave: Ciudad medieval, maestro de obras, yesero, lapiscida, infraestructuras urbanas.

ABSTRACT

The master builder of the city was a sort of a functionary appointed by the Universitat to carry out several works ordered by the mentioned organism. One of these tasks was, for example, the up keeping of the urban infrastructures, specially those ones which were under its responsibility. This article deals with the figure of the master builder from a professional point of view: those craftsmen who were able to hold the already mentioned position, for how long, what their annual salary was, their activities, et cetera. Finally, comparisons with other similar job assignments -as the master mason of the cathedral- will permit to place this figure in a context as well.

Key words: Medieval town, master builder, plasterer, lapiscida, urban infrastructures.

Introducció

L'objecte d'aquest treball és analitzar la figura del "mestre de les obres de la ciutat". Una figura poc coneguda perquè no ha atret l'interès dels investigadors en la seva justa mesura. La historiografia ha centrat l'atenció sobre el mestre de les obres reials o el mestre de les obres de les catedrals, és a dir, els personatges que es trobaven sota els patrocinis reial i eclesial, respectivament, obviant aquell que es trobava en l'òrbita del que avui dia en diríem municipal.

És cert que el càrrec de "mestre de les obres de la ciutat" no estava revestit de la importància dels altres dos, ni participava en obres de tanta rellevància. No obstant això, ocupava un lloc de treball públic i, com a tal, havia de ser una persona vàlida i reputada que gaudís d'un cert prestigi dins del gremi i de la mateixa ciutat.

Els objectius que aquí es pretenen assolir consisteixen de donar a conèixer aquesta figura des del punt de vista laboral: saber qui era i què representava, quins eren els professionals que el podien exercir, les funcions que desenvolupava, el sou que rebia, el temps que ocupava el càrrec, el prestigi que tenien dins el si de la ciutat, esbrinar si compaginaven aquesta tasca amb altres activitats relacionades amb el mateix ofici i comparar-lo amb altres càrrecs d'importància, com per exemple el del mestre de les obres de la seu, per tal de no estudiar-lo de forma aïllada i poder comprendre millor la figura en si.

---

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies a la concessió d'una beca predoctoral de la Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació del Govern de les Illes Balears.

Els límits cronològics que ens hem fixat comprenen des de finals del segle XIV als primers vint anys del segle XVI.

Les fonts utilitzades consistiran, sobretot, en els llibres d'Extraordinaris d'Universitat² compresos entre els anys de 1397 fins a 1521. És en ells on es troben la majoria de documents que ofereixen dades relatives al mestre i a les funcions que desenvolupava. Tot i això, també s'han consultat sèries que, a primer cop d'ull, podien proporcionar informació al respecte³ i d'altres, com per exemple els llibres de fàbrica de la Seu i alguns pertanyents a la sèrie de Reial Patrimoni, que també han aportat notícies de caire professional tot i no estar relacionades de forma directa amb les tasques dutes a terme en qualitat de mestre d'obres de la ciutat.

Qui era el Mestre de les obres de la ciutat?

A grans trets, el mestre de les obres de la Ciutat era una figura de caràcter públic, contractada per la Universitat durant un temps determinat per dur a terme tota una sèrie de tasques relacionades amb la supervisió i manteniment de les infraestructures urbanes municipals.

Podia rebre diverses denominacions: "obrer de la vila",⁴ "mestre de la Ciutat", "guixer de la Ciutat"⁵ (o de la Universitat),⁶ en ocasions "mestre de l'aigua de la Ciutat i mestre de les obres menudes de la Universitat"⁷... Però la més comuna i habitual era la de "mestre de les obres de la Ciutat".⁸ Solia ser un picapedrer (*lapiscida*), un mestre de cases (*magister domorum*) o un guixer (*guixerius*). No s'ha trobat cap menció d'un escultor (*ymaginarius*), però això no és cap garantia que els escultors no exercien el càrrec perquè, com se sap, a l'edat mitjana, gran part dels treballadors de la pedra podien participar en obres arquitectòniques, escultòriques i d'enginyeria. Al respecte, es té constància d'un mestre de les obres de la ciutat -a qui se'l denomina amb l'apel·latiu de *picapedrer*- que dintre la seva producció artística es contempla un treball de caire escultòric. És el cas de Baptista Garau a qui els jurats anomenaren com a tal el 1521⁹ i a qui dos anys abans li havien encarregat la construcció d'una font a la placeta de Santa Creu,¹⁰ treball que implicava dur a terme una tasca escultòrica, per molt senzilla que aquesta fos. De totes formes, encara que existís algun exemple, no devia ser habitual que un escultor exercís aquest càrrec. Els escultors eren artesans que posseïen, dintre del gremi dels treballadors de la pedra, un grau més elevat d'especialització que no requeria pas el càrrec de mestre d'obres de la ciutat a qui li era suficient conèixer l'ofici de la construcció.

² La sèrie d'Extraordinaris d'Universitat es custodia a l'Arxiu del Regne de Mallorca i en ella "es recullen les actuacions i decisions sobre els assumptes que els jurats resolien directament o per comissió" (Ricard URGELL HERNÁNDEZ: *Arxiu del Regne de Mallorca. Guia/Guia*, Palma, 2000, 40).

³ S'han consultat diversos llibres de la sèrie Extracció d'oficis però no s'ha trobat cap notícia referent a la present figura.

⁴ ARM, EU 19, 74v (Document cedit per Maria Barceló Crespí).

⁵ ARM, EU 7, 177v-179.

⁶ ARM, EU 10, 209-210.

⁷ ARM, EU 27, 235v.

⁸ ARM, EU 7, 47v; ARM, EU 14, 107v; ARM, EU 18, 239v, i d'altres.

⁹ ARM, EU 29, 393.

¹⁰ ARM, EU 29, 122-122v. Document publicat per Maria BARCELÓ Crespí: "Nous documents sobre l'art de la construcció. II", *BSAL*, 63, Palma, 2007, 209-226, doc. XX.

Que aparegui anomenat en certs documents com “mestre de les obres menudes” ja indica, en certa mesura, el caire de què estava revestit la tasca que desenvolupava. És a dir, no se li encarregaven obres de gran magnitud com puguin ser la construcció d'edificis, de ponts o la reparació de murades.¹¹ El seu radi d'acció era més limitat, no perquè es tractàs, per força, d'un professional manco qualificat sinó perquè el fet de dependre de la Universitat li obligava a estar a la seva disposició per tal d'acudir allà on aquesta el requerís, motiu pel qual no podia engrescar-se en un projecte llarg i que li ocupàs molt de temps. Això no obstant, hi havia excepcions com la de Bernat Marsà que, en qualitat de mestre de les obres de la Ciutat, va participar en una obra d'envergadura com fou una de les campanyes empreses per reparar les murades.¹² Però s'ha de puntualitzar que casos com el seu eren poc habituals.

La primera notícia que ofereixen els Extraordinaris d'Universitat sobre la figura objecte d'estudi, data del 3 de novembre de 1397 i gràcies a ella se sap que en origen hi havia dos mestres, un era guixer de professió i l'altre picapedrer,¹³ i sembla obvi que cadascun devia desenvolupar tasques individualitzades. Amb el temps es van reduir a un únic individu que o bé era guixer o bé picapedrer i, en alguns casos, reunia els dos oficis.¹⁴

Funcions

Les funcions¹⁵ que tenia assignades consistien sobretot a revisar, supervisar i reparar si fos necessari, els edificis públics pertanyents a la Universitat i d'assegurar-se que els canals i les fonts per on discorria l'aigua que proveïa la ciutat es trobassin en bones condicions.¹⁶ Aquest és, sens dubte, un dels punts en què més s'incideix en els capítols que estipulen les funcions del mestre. L'aigua sempre ha estat un dels béns més preuats de qualsevol civilització, en especial a les regions geogràfiques on no sobrava. Mallorca pertany a aquest grup. El nucli urbà de Ciutat era el més poblat de tota l'illa i els governants havien d'assegurar-ne el subministrament, motiu pel qual era tan important que els canals de distribució i les fonts estiguessin en bon estat per tal de ser operatives.

Una altra tasca de la qual s'encarregava era la supervisió dels molins de la ciutat, en especial els dels particulars, per garantir que complissin els requisits exigits per llei quant a temes estructurals.¹⁷

¹¹ Al respecte veure: Maria BARCELÓ CRESPI: “*Per lo pont d’Inca novament fahedor. Ruina y reconstrucción de un puente mallorquín (1465)*”, *Anuario de Estudios Medievales*, 23, Barcelona, 1993, 45-56.

Maria BARCELÓ CRESPI: “Adobs en la Murada de la Ciutat de Mallorca (1450-1500)”, *BSAL*, 45, Palma, 1989, 155-163.

¹² A Bernat Marsà se l'anomena mestre de les obres de la ciutat el 14 de desembre de 1472 (ARM, EU 15, 17) i el 29 de gener de 1473 contracte amb els jurats fer, juntament amb el picapedrer Pere Cifre, un peu en el mur entre la porta de Sant Antoni i la del Temple. ARM, EU 15, 29. Document referenciat per BARCELÓ CRESPI: “Adobs en la Murada...”, 162, nota 34.

¹³ ARM, EU 1, 32.

¹⁴ De nou l'exemple de Bernat Marsà: *Provisió del ofici del mestre de les obres de la present Ciutat feta per los honorables Jurats a en Bernat Marsà, picapedrer e guixer*. ARM, EU-15, 17.

¹⁵ Vegeu l'apèndix documental.

¹⁶ De vegades la reparació de la síquia de l'aigua s'encarregava a treballadors de la pedra que no eren el mestre de les obres de la ciutat: Maria BARCELÓ CRESPI: “La síquia de l'aigua de la ciutat (S. XV)”, *Mayurqa*, 24, 1997-1998, 35-42.

¹⁷ ARM, EU 13, 12-12v.

També se l'esmenta en alguns documents en què els jurats fan una concessió d'aigua. No apareix en tots, però en alguns és l'encarregat de fer la pica i la canonada de conducció.¹⁸ Els documents de concessió d'aigua apareixen amb molta assiduitat en els Extraordinaris d'Universitat perquè eren els jurats els encarregats de confirmar aquestes donacions que sovint eren gràcies reials. Consistien en atorgar, durant un temps determinat, una certa quantitat d'aigua pública per a l'ús particular a partir d'una obertura en la paret de la sèquia. El més habitual era el *canó*. Aquestes obertures consistien en forats circulars d'un determinat diàmetre fets al mur de la dita sèquia en la quals s'incrustava un cilindre que enviava l'aigua a una pica.¹⁹

També el mestre de les obres de la ciutat apareix relacionat amb el tema de l'aprofitament de l'aigua de la sèquia per un particular. Així, Joan March, *lapiscida*, per la quantitat de 10 sous anuals, es compromet a tenir adobat i en condicions el trast de la sèquia de l'aigua que va fins l'hort que tenia fora murs el draper Rafel Carbonell, situat entre la porta Pintada i la de sant Antoni de Pàdua. És interessant assenyalar que el dit Rafel demana que, d'aquí en endavant, l'adob d'aquest trast es faci extensible a la resta de tasques que s'especifiquen en els capítols del mestre de les obres de la Ciutat.²⁰ L'acord va tenir lloc l'1 de febrer de 1470 i la ratificació del mateix la trobam un any després, el 6 de febrer de 1471, en un document en què Joan Company, nou mestre electe, reconeix haver rebut 50 sous -de forma anticipada i que es corresponien als 10 sous anuals acordats- de mans del particular Rafel Carbonell, pel manteniment durant cinc anys del trast de sèquia que de la Ciutat arribava fins al seu hort.²¹ Això indica que, malgrat el mestre de les obres de la ciutat exercís un càrrec públic sota el control de la Universitat, quan es tractava d'obres que estaven relacionades, encara que fos de manera indirecta, amb infraestructures urbanes a cura de la mateixa, podia treballar per a un particular, sempre que fos la persona interessada qui corregués amb les despeses ocasionades.

De la mateixa manera, per indicació dels jurats, estaven obligats a empedrar un nombre determinat de canes anuals que podia variar segons les necessitats de cada moment (seixanta, cinquanta, vint, etc.). Els propietaris de les cases amb què confrontava el nou empedrat dels carrers estaven obligats a abonar una part dels costos perquè, encara que no ho haguessin sol·licitat, es veurién beneficiats per la mesura. Només es coneix un cas en què el mestre de les obres de la ciutat està disposat a córrer ell mateix amb aquesta despesa.²² Però ho va fer per motius personals. Es tracta de Gabriel Pons qui ja havia ostentat el càrrec un cop i estava interessat en repetir; per això ofereix als jurats uns serveis afegits als que ja estaven estipulats en els capítols per tal d'inclinar la balança a favor seu.

Condicions laborals

Pel que fa a les condicions laborals, podria semblar que aquestes no eren gaire profitoses atès que era el propi mestre l'encarregat de posar *a cost e massió sua*²³ tot el

¹⁸ A tall d'exemple: ARM, EU 13, 119v-120 i ARM, EU 14, 82-82v. Al registre ARM, EU 13, f. 15 es diu clarament que Joan March, mestre obres de la ciutat, va fer el forat pel profit de l'aigua d'un particular.

¹⁹ Maria BARCELÓ CRESPI; Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*, Palma, 2006, 416-417.

²⁰ ARM, EU 14, 51v.

²¹ ARM, EU 14, 51v-52.

²² ARM, EU 7, 178v.

²³ ARM, EU 7, 178 i ARM, EU 10, 210, per exemple.

material i tot el pertret necessari (teules, guix, eines, etc.) per portar endavant les obres que estava obligat a fer, però aquest fet no resulta estrany ja que era una pràctica habitual en el treball de la construcció. Els contractes es regien per les clàusules que s'hi estipulaven les quals podien variar en funció del que acordassin la part contractant i la contractada, però es donen no pocs exemples en què aquesta darrera es veia obligada d'aportar tot el que es requeria per realitzar l'obra²⁴ mentre que el promotor tan sols pagava la quantitat pactada. Ara bé, s'ha de tenir en compte que gairebé sempre el cost del material i el d'altres despeses quedava inclòs dintre del preu final.

Els pocs treballadors de la pedra que tenien aquest handicap result eren el mestre major de la seu, a qui el capítol el proveïa de tot el que necessitava per treballar, i el mestre de les obres reials, a qui també pagaven el material. No feia el mateix la Universitat. Aquesta sempre anava curta de diners i obligar al seu mestre d'abastir-se de tot allò que li era necessari per desenvolupar la tasca per la qual l'havien nomenat, constituïa una forma d'estalviar tan vàlida com qualsevol altra.

Es té constància d'una obra que va encarregar el 28 de setembre de 1465 la mateixa Universitat al picapedrer Joan March en què ella es comprometia a subministrar tota la pedra per dur-la a terme. L'obra consistia en la pavimentació i construcció d'un altar a la capella de l'Àngel²⁵ de la seu. Però en aquells moments Joan March no era el mestre de les obres de la ciutat o, al manco, no se'l denominava com a tal en el document en qüestió.²⁶ Per tant es podria concloure que el més habitual no era que la Universitat abastís de material al seus mestres, ans al contrari, s'aprofitava del que estipulaven els capítols firmats per no haver-ho de fer.

Sou

Com a càrrec públic tenia assignat un sou anual, de la mateixa manera que el tenien el mestre de les obres de la seu i el de les obres reials amb la diferència que el de la seu també cobrava per cada dia treballat i al del rei se'l remunerava per cada treball realitzat. Pel que fa a les quantitats, els documents no són concloents. Així com sabem que es retribuïa al mestre major de la seu amb 20 lliures anuals pel seu mestratge, quantitat que no variava,²⁷ no es pot dir el mateix del mestre de les obres de la ciutat. Pareix ésser que cobrava 50 lliures anuals en qualitat de pensió, sou o salari, és el cas de Gabriel Pons,²⁸ i que en ocasions el pagament es realitzava cada quatre mesos, com n'és un exemple Bernat Sala.²⁹ Però també hi ha documentats alguns mestres, com Macià Nonell i Baptista Garau,

²⁴ Vegeu a mode d'exemples: Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 221-247, doc. VIII, X i Gabriel LLOMPART: "Maestros albañiles y escultores en el Medievo mallorquín", *BSAL*, 49, Palma, 1993, 249-272, doc. III, XXI.

²⁵ La capella de l'Àngel Custodi (actual capella del Cor de Jesús, la segona del costat de l'Epístola després del Portal del Mirador), era patrocini de la Universitat.

²⁶ La primera notícia que tenim d'ell ocupant el càrrec és d'un any posterior. ARM, EU 13, 15.

²⁷ Fins l'any 1493-94 el mestre major de la seu cobrava aquestes 20 lliures anuals; posteriorment es van veure reduïdes a 10.

Respecte al mestre de les obres del rei, només s'ha localitzat un document en què s'especifica el salari de tot un any, aquest data de quan Joan Sagrera ostentava el càrrec; va cobrar 6 lliures. ARM, RP 3628, 13). Comparant-lo amb el altres dos sembla una quantitat molt minsa, però tingui's en compte que a part cobrava per cada tasca realitzada.

²⁸ ARM, EU 7, 177v.

²⁹ ARM, EU 10, 210.

que només cobraven 10 lliures.³⁰ Un altre problema per arribar a esbrinar amb exactitud amb què se'l retribuïa és que sovint ni tan sols s'especifica una quantitat, es limiten a dir que cobrarà el salari acostumat³¹ donant-lo per sobreentès.

Es poc probable que unes desigualtats tan extremes de salari entre els mestres es degués al grau d'especialització de cadascun, perquè els treballs que realitzaven sempre solien ser per l'estil. Per tant, la Universitat no tenia la necessitat de recórrer a un professional que li cobràs per quintuplicat el mateix servei pel qual un altre estava disposat a cobrar molt maco. Resulta difícil, doncs, treure conclusions sobre aquest punt. Es podria argumentar que tal vegada fos conseqüència d'una reducció d'obligacions o que rebessin un tipus de compensació diferent de l'econòmica, però això només són hipòtesis que no permeten sostenir de forma fiable una asseveració perquè la documentació no ofereix cap pista al respecte.

Posem per cas que cobràs la xifra de 50 lliures anuals (1000 sous). El mestre de les obres de la seu, un dels professionals més reputats dins el gremi del treball de la pedra (que fos un dels més reputats no vol dir que fos el que més cobràs de tots ells), al cap de l'any havia cobrat la suma aproximada, comptant les 20 lliures que rebia cada any pel seu mestratge i fent una mitjana de feina de 276 dies a 6 sous el jornal, cobrava al cap de l'any al voltant de 1676 sous que vénen a ser 83 lliures. Tenint en compte això, no és cap demèrit cobrar-ne 50 anuals. El problema rau en haver de restar un determinada quantitat per la compra del pertret. Un altre desavantatge que sofria el mestre de les obres de la ciutat era que no cobrava per dia treballat, al manco, no queda reflectit als documents. No obstant això, s'ha de reconèixer que les seves condicions laborals eren més estables que les de la resta del gremi perquè tenia garantit un sou anual a diferència d'altres *lapiscidae*, mestres de cases i guixers que treballaven pel seu compte. Ara bé, a favor d'aquests darrers s'ha de reconèixer que de vegades cobraven una quantitat superior a la suma de 50 lliures amb una única obra.³²

Eren 50 lliures una quantitat decent per poder viure durant tot un any? Comparant-ho amb el mestre major de la seu que en cobrava la mitjana de 83 i que es suposa era un dels professionals més reputats que intervenia en l'obra de més rellevància, no tan sols de la ciutat sinó de l'illa, podríem dir que sí. Però a diferència d'aquest darrer, que es veia obligat a treballar durant tot l'any a la fàbrica,³³ no seria res estrany que el mestre de les obres de ciutat realitzàs de tant en tant algun treball d'escassa rellevància per a particulars que no li

³⁰ ARM, EU 29, 393. En un altre document, ARM, EU 20, 413, el mateix Macià Nonell en qualitat de mestre de les obres de la Ciutat, gaudia d'un sou anual inferior: 5 lliures anuals. En el mateix document s'especifica que el seu antecessor, el difunt Bernadí Isern, cobrava el mateix.

³¹ ARM, EU 7, 47v.

³² Per posar un exemple, Cristòfol Vilasclar per la construcció d'un pont en va cobrar 60. Gabriel LLOMPART: "Sagreriana Minora", *BSAL*, 39, Palma, 1983, 407-434, doc. 6. Les quantitats variaven en funció del tipus d'obra per executar i el prestigi del professional a qui s'encarregaven.

³³ Hi ha algunes excepcions com la de Guillem Sagrera però, pel que en sabem avui dia, en general el mestre major de l'obra de la Seu, durant el seu mestratge, no es troba documentat realitzant cap altra activitat. Els llibres de fàbrica comptabilitzen els dies treballats i si en certa ocasió el mestre major o algun dels altres mestres o oficials sota les seves ordres no anaven a treballar per una o altra raó -entre elles la d'intervenir en una obra diferent-, quedava reflectit a la documentació perquè aquell dia se li descomptava el jornal. Per tant, es pot afirmar de forma prou contundent que durant l'activitat en qualitat de mestre major de la seu el *lapiscida* que ocupava el càrrec hi tenia dedicació exclusiva.

impedís executar les tasques a les que estava obligat amb la Universitat mitjançant contracte i que a la vegada li permetés treure's un sobresou, més en els casos en què, suposadament, només cobrava 10 lliures anuals.

Els treballadors de la pedra no eren professionals amb gaire prestigi social ni posseïen un elevat nivell econòmic. És clar que hi havia excepcions i que determinades personalitats havien assolit un gran renom durant l'exercici de l'ofici, però si ho confrontam amb altres gremis com el dels paraires, el més potent de la ciutat,³⁴ es veurà que eren artesans que vivien de forma modesta, sense elevats estipendis i a l'economia familiar dels quals sovint hi contribuïa la seva esposa.³⁵ Mentre rebessin encàrrecs amb freqüència no tenien problemes econòmics, aquests es presentaven quan aquells deixaven d'arribar. La precarietat laboral és un fet constatat, els ingressos eren irregulars i no sempre hi havia la feina suficient per tenir ocupat a tots els professionals del sector. No sorprèn, doncs, que càrrecs com el del mestre major de la seu, el mestre de les obres reials o el mestre de les obres de la ciutat fossin cobejats pel fet d'oferir una feina estable i un salari fix, tot i que, en certa manera, 50 lliures anuals puguin semblar una xifra modesta.³⁶

Durada del càrrec

Durant el període estudiat no es pot establir una durada definida i inamovible quant a l'exercici del càrrec perquè la documentació no sempre és aclaridora i, de vegades, és contradictòria.

Es pot argumentar que oscil·lava entre un i deu anys per algunes referències que, en veritat, confirmen aquest espai de temps,³⁷ però d'altres no ho fan,³⁸ i si es coneix el període que determinats individus ocupaven el càrrec és gràcies a la consulta de documentació correlativa en la qual es veu com un mestre era reafirmat en el lloc de feina o bé era substituït per un altre. Aquest fet indica que no era un càrrec vitalici malgrat determinats personatges l'exercissin fins a la seva mort³⁹ o bé fins que eren tan vells que havien deixat d'estar capacitats per desenvolupar-lo de forma diligent.⁴⁰

Veiem alguns exemples al respecte. El guixer Gabriel Pons havia exercit el càrrec durant cinc anys. El 6 de setembre de 1441 el varen expulsar sense especificar-ne els

³⁴ Bartomeu QUETGLAS: *Los gremios de Mallorca (siglos XIII al XIX)*, Palma, 1980 (1939), 175.

³⁵ Gabriel LLOMPART: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, Vol. 2, Palma, 1977-1980, 26.

³⁶ Es pot entreveure la importància que tenia per a un treballador de la pedra estar en possessió del càrrec analitzant l'exemple de Gabriel Pons. Aquest havia estat foragitat, ARM, EU 7, 47v, el 1441 per motius que van quedar sense aclarir i dos anys després presentava una súplica als jurats perquè el tornassin a nomenar. ARM, EU 7, 177v-179.

³⁷ ARM, EU-10, 209.

³⁸ Algunes d'aquestes referències es limiten a dir *que lo dit offici li sia atorgat per aquell temps que per lo Concell serà determenat esser li atorgat*. ARM, EU 9, 74-75v. Document publicat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Provisión, distribución y control del agua en la ciudad de Mallorca medieval. El ejemplo de una ciudad mediterránea", Mª Isabel del VAL VALDIVIESO [coord.]: *Usos sociales del agua en las ciudades hispánicas de la Edad Media*, Valladolid, 2002, 267-269.

³⁹ Martí March el va exercir fins a la seva mort però perquè aquesta va esdevenir abans de que es complís el termini acordat de deu anys.

⁴⁰ ARM, EU 29, 393. Aquest és el cas de Macià Nonell a qui els jurats substituïren per Baptista Garau al·legant que *stà malalt, és home ja vell e no hi veu*.

motius⁴¹ i, posteriorment, al cap d'un any i mig, el 30 d'abril de 1443, el varen tornar a nomenar per sis anys més quan es va considerar -després que ell apel·là i oferís als jurats una millora dels capítols de l'ofici, en què es comprometia a pagar-ho tot a canvi de 50 lliures l'any-, que no se'l va trobar *negligent ne culpable en alguna cosa ne al dit ofici a ell comenat no dalinquit, sia stat tret e ab honor perlant indegudament remogut del dit ofici*.⁴² A conseqüència d'això, el guixer Salvador March que era l'actual mestre de les obres de la ciutat, va ser substituït sense contemplacions pels jurats els quals al·legaren *que en March, guixer, lo qual és are mestra de la dita Universitat, no ha fet ne fa lo servici que fer devia en les dites obres ne, axí matex, ell ne altre guixer no sia atrobat jatsia encertat [...] sia foragitat del dit ofici lo dit Salvador March*.⁴³ Els incidents ocorreguts amb aquests dos personatges demostren que els jurats podien destituir qui i quan volguessin segons els convingués.

Al guixer Bernat Sala el designaren per deu anys,⁴⁴ mentre que d'altres com Bernat Marsà només es té constància de la seva activitat pel temps d'un.⁴⁵ Joan March, *lapiscida* i guixer, està documentat com a mestre de les obres de la ciutat durant quatre anys; es desconeix la data exacta en què va tenir lloc el nomenament però se sap que ja n'estava en possessió el 1466⁴⁶ i que el va ocupar fins el desembre de 1470,⁴⁷ comptant un interval d'un parell d'anys en què es va absentar per motius que desconeixem i fou elegit en lloc seu el guixer Miquel Xira.⁴⁸ El cas de Joan March i Miquel Xira resulta interessant perquè, malgrat sigui de forma indirecta, és un altre exemple de quant s'anelava i disputava el càrrec. L'elecció de Miquel Xira esdevingué el 1468 (12 octubre) arran de l'absència de Joan March a qui havien concedit el mestratge per deu anys; a Xira el nomenen pel mateix període de temps però passats tan sols dos mesos, el títol d'un document no acabat de redactar diu així: *provissió feta del ofici de guixer anen Johan March, picapedres* (20 desembre de 1468).⁴⁹ El més probable, tot i que no n'hagi quedat constància, és que rere el seu retorn, fos quan fos, reivindicàs el dret a l'exercici del càrrec pel temps que li restava, però com que es desconeix la data en què fou elegit i tenint en compte que els terminis no sempre s'acomplien, s'ignora quin temps era aquest. Del que sí es té constància és que el

⁴¹ ARM, EU 7, 47v. Amb Gabriel Pons es degué cometre una injustícia atès que no s'expliciten les causes del foragitament i, fins i tot, un dels jurats discrepava de la decisió, aquest diu *que ell era de contrària intenció dels dits tres honorables jurats com no sie cosa (...) que sens alguna precedent legitima causa algun degués esser foragitat de algun ofici*.

⁴² ARM, EU 7, 177v-179.

⁴³ ARM, EU 7, 178v.

⁴⁴ ARM, EU 10, 209-210.

⁴⁵ ARM, EU 15, 17. A Bernat Marsà l'anomenaren el 14 de desembre de 1472 i un any després, el 24 del mateix mes de 1473 els jurats designaven a Gabriel Viver. ARM, EU 15, 98.

⁴⁶ ARM, EU 13, 15.

⁴⁷ El darrer document en què apareix en qualitat de mestre de les obres de la ciutat data de l'11 de desembre de 1470 (ARM, EU 14, 99-100). El va succeir Joan Company, nomenat el 20 del mateix mes i any.

⁴⁸ ARM, EU 13, 152. Document referenciat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Provisión, distribución y control del agua...", 247, nota 77.

⁴⁹ ARM, EU 13, 158v.

nomenament d'un nou mestre es va produir el 20 de desembre de 1470,⁵⁰ pocs dies després de la darrera notícia localitzada de Joan March com a mestre de les obres de la ciutat.⁵¹

Per concloure quant a la durada del càrrec, es pot deduir que en general la designació es feia per temps de deu anys però que en la pràctica els terminis no s'acomplien mai, ja fos per òbit, per expulsió o per altres causes no sempre especificades.

Altres tasques realitzades pels mestres de les obres de la ciutat al marfe del càrrec

Es compta amb un nombre considerable de dades relatives als individus que ocuparen dit càrrec en un període concret, però aquestes són de caire més personal que no pas professional i, en gran part, la informació que aporten no és rellevant. Tot i això, n'hi ha algunes que sí aporten qualche novetat que ajuda a conèixer amb major nitidesa el perfil professional d'un mestre determinat.

Es pot afirmar que eren professionals del treball de la pedra i que tant es podien dedicar a la construcció de capelles d'edificis religiosos, a la d'estructures de caire enginyeril, com per exemple torres de defensa, a la talla de pedra a les pedreres i fins i tot a la realització d'encàrrecs de tipus escultòric. Alguns exemples al respecte en són Joan March, Joan Company, Bernat Marsà, Macià Nonel i Baptista Garau.

Abans de tenir constància de l'activitat de Joan March com a mestre de les obres de la Ciutat, se sap que els jurats el van contractar el 28 de setembre de 1465 per pavimentar i construir un altar a la capella de l'Àngel de la seu i, gràcies al document, s'ha pogut conèixer que també havia dut a terme una obra semblant a la capella de sant Bernat de la mateixa catedral.⁵²

La designació de Joan Company va tenir lloc el desembre de 1470,⁵³ però molt abans d'aquesta data, concretament el 4 de juny de 1455, va acordar amb el secretari reial Francesc Aixaló la construcció d'una torre de defensa a l'alqueria que tenia a Formentor.⁵⁴

El 29 de gener de 1473 Bernat Marsà va firmar, juntament amb el picapedrer Pere Cifre, un contracte amb els jurats per servir a la Universitat pedres per fer un peu a la murada entre la porta de sant Antoni de Pàdua i la del Temple.⁵⁵ Malgrat no s'especifiqui en el document en qüestió, Bernat Marsà desenvolupava en aquells moments el càrrec de mestre d'obres de la Ciutat perquè l'havien nomenat feia un mes i poc (el 14 de desembre

⁵⁰ El *lapiscida* i mestre de cases Joan Company. ARM, EU 14, 107v.

⁵¹ S'han localitzat referències sobre Joan March fins 1508 però la darrera notícia en què figura en qualitat de mestre de la Ciutat data de l'11 de desembre de 1470. ARM, EU 14, 99-100.

⁵² ARM, EU 12, 132. Seria el més lògic pensar que quan els jurats li encomanaren aquesta obra ell ja estàs en possessió del càrrec perquè només un any després ja apareix com a mestre de les obres de la Ciutat, és a dir, el nomenament ja havia tingut lloc tot i que es desconeix amb exactitud la data. Però el fet que al document no se'l qualifiqui com a tal no permet assegurar que en realitat ho fos; a més, que la Universitat porti el material i li pagui una quantitat, en aquest cas de 28 lliures, es contradictori amb els capítols que es firmaven amb el mestre de la Ciutat, el qual era l'encarregat d'aportar tot el pertret necessari i en general tenia el sou assignat per tot un any. Veure els apartats de "Condicions laborals" i "Sou".

⁵³ ARM, EU 14, 107v.

⁵⁴ María BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció"... 221-247, doc. V.

⁵⁵ ARM, EU 15, 29. Document referenciat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Adobs en la Murada... 162, nota 34.

de 1472).⁵⁶ Resulta un fet excepcional atès que no s'havia trobat cap altre mestre que durant l'exercici treballàs en una obra patrocinada per la Universitat en col·laboració amb un altre company del gremi. Quan es tractava d'obres d'envergadura com podia ser la reparació de murades, generalment no ho encarregaven al mestre de les obres de la Ciutat, que havia acordat a l'hora de la firma dels capítols realitzar un altre tipus de tasques, sinó que es contractava a un equip de treballadors de la pedra que duien endavant l'obra requerida. Ara bé, en el document no queda del tot clar si Pere Cifre i Bernat Marsà seran els encarregats de dur l'obra endavant o només es limitaran a subministrar la pedra. Que no quedi manifest si també s'ocuparan de l'obra o no, rau en que tan sols s'acorda el preu per la pedra que serviran i no pel treball en si. Suposant que els dos *lapiscidae* només fossin els proveïdors del material seria força interessant pel que fa a Bernat Marsà, ja que tendríem una tasca documentada d'un mestre de les obres de la ciutat al marge de la seva activitat com a tal. Això permetria afirmar que, quan la Universitat no requeria dels seus serveis, podien compaginar el càrrec amb una altra activitat, com per exemple la de tallador (o trencador) de pedra, que els permetia treure's un sobresou i no els comprometia tant com si es contractaven amb un particular.⁵⁷ Si la Universitat els requeria podien deixar la feina de tallador sense gaire compromís perquè podien ser substituïts fàcilment per algú altre sense detriment pel cap de la pedrera.

Abans de ser nomenat per la Universitat, Macià Nonell havia intervingut de forma esporàdica el 1474 a la fàbrica de la seu revisant teulades i porxades⁵⁸ i posteriorment, el 1484, va treballar com a mestre guixer de les obres del rei⁵⁹ realitzant un determinat nombre d'obres de manteniment, entre les quals es poden assenyalar l'adob i reparació dels terrats i teulades de les estances del palau de l'Almudaina que ocupava el llocinent, la neteja de la sèquia per on discorria l'aigua que anava del palau reial i el reemplaçament de les canonades que estiguessin rompudes per altres de noves.⁶⁰ Tasques que, en el fons, no eren gaire diferents de les que es veuria obligat a fer en assumir el càrrec de mestre de les obres de la Ciutat.

Dins els límits de la cronologia proposada, el darrer mestre documentat és Baptista Garau el qual va assumir el càrrec el 1521 en substitució de Macià Nonell.⁶¹ Dos anys abans, més o mano, té documentada la construcció d'una font a la placeta de Santa Creu que li encomanà la mateixa Universitat.⁶² Per aquesta dada es podria defensar que Baptista Garau també estava capacitat per elaborar treballs escultòrics. És cert que una font no suposava una excessiva dificultat, era més aviat un feina senzilla però, al cap i a la fi, una feina escultòrica.

---

⁵⁶ ARM, EU 15, 17.

⁵⁷ Hi havia particulars que exigien la dedicació exclusiva del *lapiscida* a qui encarregaven una obra.

⁵⁸ ACM, Llibre de Fàbrica 1746, 42. Concretament va treballar tres dies cobrant 5 sous i 8 diners per jornal, quantitat bastant elevada tenint en compte que el mestre major en cobrava 6 i la resta de mestres tan sols 5 sous i 6 diners.

⁵⁹ Hi havia un mestre picapedrer de les obres reials i un mestre guixer que ocupaven el càrrec de forma simultània. El 1484 Macià Nonell era el mestre guixer i Joan Sagrera el mestre picapedrer.

⁶⁰ ARM, RP 3638, 48. Document referenciat per Maria BARCELÓ CRESPI; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La ciudad de Mallorca...* 427, nota 694.

⁶¹ ARM, EU 29, 393.

⁶² Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció. II"... 222-223, doc. XX.

Per concloure

El mestre de les obres de la ciutat era un membre del gremi dels treballadors de la pedra fins ara força desconegut per la historiografia tradicional, però el fet d'estar al servei de la Universitat, i per tant de la ciutat, indica que degué gaudir d'un cert reconeixement dintre la societat medieval des del punt de vista professional i també personal. A més, les tasques per les quals es contractava eren fonamentals per al bon funcionament de gran part de les infraestructures urbanes, motiu pel qual mereix ésser tengut en consideració. Amb aquest article s'ha pretès una aproximació a dita figura, donar-la a conèixer des d'un punt de vista laboral, procurant inserir-la dins el propi context per arribar a una millor comprensió del paper que hi exercí.

APÈNDIX DOCUMENTAL

ARM, EU-10, 209-210⁶³

1456, juny, 9

Provisió feta de offici de guixer a nen Bernat Sala.

Los die e any demunt dits com lo offici de guixer de la Universitat de la present ciutat de Mallorques vagàs per mort de'n Martí March, guixer, lo qual havia e tenia lo dit offici per los altres honorables jurats pessats a ell dat e acomenat axí com apar per scriptura en libre extraordinari continuada a VIII del mes d'agost any MCCCCL hun per tant los honorables mossèn Blay de Tagamanent, cavaller, mossèn Johan de Conieres, mossèn Ffrancesch Morell, mossèn Anthoni Duran, mossèn Jacme Marcer (?) e mossèn Johan Nadal, jurats de la Universitat de la present ciutat e Regne de Mallorques, stants dins en la casa de la dita Universitat provehiren del dit offici de guixer de la dita Universitat a nen Bernat Sala, guixer de Mallorques, segons seria e tenor dels capítols devall scrits e ab lo salari en aquells contengut e a temps de deu anys axí com lo dit Martí March lo tenia, el possehia e axí com per lo concell serà confirmat, los quals capítols són los quis seguxen.

I. Primo ha lo dit Bernat Sala, guixer, a fer les obres següents, so és, que ha a tenir en condret totes les fonts e tots los poadors de la present ciutat axí demunt com devall e en açò si entès adops ee reparacions.

II. Ítem ha a tenir en condret tots los canons axí demunt com devall prenint l'aygua de la vila devall al cap dels arch fins a la porta del Citgar en adops e reparacions.

III. Ítem ha a fer tots anys vint canes de empadrament lla on los honorables jurats manaran.

IV. Ítem ha a dar recapte a tots los abauradors tant dins la ciutat com fora la ciutat adops e reparacions.

V. Ítem ha a recórrer la casa de les armes de la ciutat tant com necessari serà adobar e reparar.

VI. Ítem ha a recórrer axí matex la casa de la ciutat com necessari serà adobar e reparar.

VII. Ítem ha a recórrer lo porxo de la quartera e del pes de la farina e del pes de la paya, e açò tant com oque de obra de guixer adobar e reparar.

VIII. Ítem ha adobar e reparar la sèquia qui perteix dels archs maiors dels Tints e ve a la porta del Citgar e del Citgar a Santa Caterina e a la porta del Porto Pi. Emperò han a constribuir en les

⁶³ Els Extraordinaris d'Universitat recolleixen altres documents semblants a aquest. Un d'ells en què es nomenava a Martí March fou publicat per Maria Barceló Crespi. Vegeu nota 38.

messions los qui prenen aygua fins a les partions, so és que hagen a pagar los dits prenedors de la aygo de les quatre parts les tres.

VIII. Ítem ha a tenir en condret adops e reparacions l'aygo qui perteix del Citgar e va al Sepulcre.

X. Ítem ha a tenir en condret de adops e reparacions l'aygo qui perteix de la dita font del Sepulcre e va als Cònsols Vells.

XI. Ítem ha a tenir en condret de adops e reparacions l'aygo qui perteix dels dits Cònsols e va a la font del Moll.

XII. Ítem ha a fer e tenir en condret de adops e reparacions l'aygua qui perteix de la dessús dita font del Sepulcre e va a la font de la plasseta de Santa Creu.

XIII. Ítem ha a fer e tenir en condret de adops e reparacions de la aygo qui perteix de la plasseta de Santa Creu e va a la font de la Darassana.

XIII. Ítem ha a fer e tenir en condret de adops e reparacions la sèquia qui perteix de la porta Pintada e va a la font del cap de la Ferraria e de la Ferraria va a la font de la Palancha.

XV. Ítem ha a tenir en condret l'aygua qui va a la font de Santa Eulàlia e de la font de Santa Eulàlia a la font del carrer del Forat.

XVI. Ítem ha a fer adops e reparacions e tenir en condret l'aygua qui ve a la font de Sant Anthoni de Pàdua.

XVII. Ítem ha a tenir en condret de adops e reparacions l'ayguo quis perteix de la font del Citgar e va a la font de la travessa de'n Matheu Roig.

XVIII. Ítem a tenir en condret de adops e reparacions l'aygo quis perteix de la dita de la travessa de'n Matheu Roig e va al spital de Santa Magdalena.

XVIII. Ítem ha a tenir en condret de adops e reparacions l'aygo qui perteix del spital de Santa Magdalena e va a la font de la Conqueta e abeurador.

XX. Ítem ha a tenir en condret de adops e reparacions l'aygo quis perteix de la porta de la Sèquia e va al abeurador de Sant Anthoni. Emperò lo verger de'n Ffiol és obligat a portar e tenir en condret l'aygo quis perteix de la dita porta fins als dit verger. E lo dit mestre guixer ha amemar la dita aygo del dit verger fins al abeurador. E los jurats ha a forsar lo senyor del dit Verger.

XXI. Ítem que totes les dites obres ha a pagar lo dit guixer so és teules e tot altre pertret de guixer.

XXII. Emperò en quant són dues sèquies d'aygua qui va als asseunadors, la una qui perteix de prop de Sant Miquel e l'altra de prop la font de Santa Eulàlia, los dits asseunadors hagen e sien tinguts a contribuir en la meytat dels adops de les dites sèquies.

XXIII. Ítem que lo dit mestre guixer per les dites obres a fer hage haver dels béns de la Universitat cinquante lliures de quatre en quatre mesos a ell pagadores. E que lo dit offici li sie atorgat per aquell temps que per lo Concell serà determenat e conformat ésser li atorgat.